

Маріанна І. Стегней

ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ*

У статті узагальнено поняття сільських територій та їх сталого розвитку. Розглянуто актуальність інноваційного оновлення в процесі розвитку сільських територій. Окреслено механізм впровадження інноваційних технологій у процес соціально-еколого-економічного розвитку села. Узагальнено світовий досвід стимулювання інновацій.

Ключові слова: сільські території, сталий розвиток сільських територій, інноваційні технології, інноваційне оновлення, стимулювання інновацій.

Літ. 13.

Марианна И. Стегней

ИННОВАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ

В статье обобщены понятия сельских территорий и их устойчивого развития. Рассмотрены актуальность инновационного обновления в процессе развития сельских территорий. Определены механизм внедрения инновационных технологий в процесс социально-эколого-экономического развития села. Обобщен мировой опыт стимулирования инноваций.

Ключевые слова: сельские территории, устойчивое развитие сельских территорий, инновационные технологии, инновационное обновление, стимулирование инноваций.

Marianna I. Stehnei¹

INNOVATIVE ASPECTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS UNDER GLOBAL CHALLENGES

This article conceptualises the notion of rural areas and sustainable development. The up-to-date issues of innovation in the process of rural development have been considered. The mechanism for implementation of innovative technologies in the process of the village ecological and socioeconomic development has been outlined. Global experience of innovation enhancement has been generalized.

Keywords: rural development, sustainable rural development, innovative technology, innovative updating, innovation enhancement.

Постановка проблеми. У період прискореної глобалізації світового господарства відбувається переплетення торговельних зв'язків, зближення національних економічних систем і згладжування диспропорцій між країнами. Поряд із цим, більш відчутною стає нерівність між окремими напрямками розвитку різних країн, регіонів, територіальних одиниць. Відповідно, об'єктивне розширення глобалізації підкреслює необхідність забезпечення сталого розвитку територій. У сучасній науковій літературі [4; 7] простежується думка, що ініціатором ідеї забезпечення сталого розвитку виступили саме сільські території, яких не влаштовує статус постачальників сировини та компенсаційних територій для великих економічних центрів.

¹ Mukachevo State University, Ukraine.

* статтю підготовлено на основі доповіді на XII-му міжнародному науковому семінарі «Сучасні проблеми інформатики в управлінні, економіці, освіті та екології» (1–5 липня 2013 р., оз. Світязь – Київ).

Сучасна стратегія розвитку сільських територій України як складова економічної політики держави потребує використання інноваційних підходів, забезпечення можливості ефективного розвитку економічних відносин. Використання інноваційних засад розвитку економіки є необхідною запорукою інтеграції України у світовий простір з високим рівнем конкуренції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методичні підходи до розгляду сталого розвитку сільських територій викладені в працях В.М. Баутина [3], І.О. Іртищевої [4], І.В. Прокопи [6], П.Т. Саблука [7], Л.О. Шепотько [10], М.А. Хвесика [8], В.В. Юрчишина [12] та інших.

Невирішені частини проблеми. У зазначених працях розроблено вагоме методологічне й методичне підґрунтя для дослідження проблем забезпечення сталого розвитку сільських територій. Проте вивчення даних питань в умовах глобалізації залишається актуальним і потребує безперервного подальшого моніторингу й розробки спеціального інноваційного інструментарію розвитку українського села.

Існуючий успішний зарубіжний досвід не завжди придатний для використання у вітчизняних реаліях, оскільки дещо відрізняються макро- і мікрооточення господарювання. Крім того, ще не повною мірою визначено чинники сталого розвитку сільських територій, що потребує подальших досліджень.

Метою дослідження є систематизація чинників та інструментів переходу сільських територій на засади сталого розвитку, що дозволить розробити теоретико-методологічні рекомендації щодо застосування інноваційних підходів для забезпечення сталого розвитку сільських територій в умовах глобалізації.

Основні результати дослідження. Вивченню проблем сільських територій приділяється багато уваги в економічних, соціальних, географічних та інших дослідженнях. Поняття «сільські території» широко використовується в сучасній науковій літературі та законодавчих актах, проте у визначенні його змісту відсутній єдиний підхід, різні галузі науки виокремлюють свій предмет дослідження. Саме тому відсутнє єдине, узагальнене та систематизоване визначення зазначеної категорії, яка складається з двох частин: прикметника «сільська» та іменника «територія».

Прикметник «сільська» походить від староруського поняття селище – це місце, де люди поселилися. З розвитком великих поселень виокремилася поняття міста, а за сільською місцевістю залишилося поняття заселених людьми просторів землі поза містами. У тлумачному словнику української мови село – це населений пункт, жителі якого займаються обробкою землі, а територія – це земельний простір, обмежений кордонами [9, 697]. Термін «територія» активно вживається в державних нормативно-правових актах. Наприклад, у Законі України «Про планування і забудову територій» було визначено, що територія – це частина земної поверхні у визначених межах (кордонах) з властивими їй географічним положенням, природними та створеними діяльністю людей умовами й ресурсами, а також з повітряним простором і розташованими під нею надрами [1].

Щодо визначення поняття «сільська територія» у нормативних актах, то в Законі України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» сільська місцевість визначається як території, що знаходяться за межами міст і є переваж-

но зонами сільськогосподарського виробництва та сільської забудови [2]. До основних ознак сільської території в даному визначенні відносяться місце розташування, вид виробництва та забудови, але не конкретизовано, яким саме має бути обсяг (або частка) сільськогосподарського виробництва та сільської забудови.

У сучасній науковій літературі існує чимало визначень досліджуваної категорії. В.В. Юрчишин зосереджує увагу на тому, що сільська територія являє собою складну і багатофункціональну природну, соціально-економічну й виробничо-господарську структуру [12]. В.М. Баутін та В.В. Козлов трактують дане поняття як земний простір поза межами урбанізованих територій, який населений людьми і характеризується певними єдиними ознаками (природними, історичними тощо) [3].

Слід підкреслити, що сільська територія – це складний і багатогранний соціально-еколого-економічний об'єкт дослідження, що характеризується сукупністю ознак та елементів: площею земельних ресурсів (всього території та землі сільськогосподарського призначення), чисельністю населення, яке там мешкає (всього та за видами діяльності), природно-екологічними ресурсами (грунтові та водні ресурси, рослинний і тваринний світ тощо), обсягами та структурою виробництва, об'єктами соціальної інфраструктури, органами місцевого самоуправління та іншими супутніми складовими. Соціально-еколого-економічні процеси формування та реалізації потреб сільського населення є важливою складовою політики сталого розвитку.

Аналіз монографічних досліджень дає змогу стверджувати, що під сталим розвитком сільських територій слід розуміти комплексний соціально-еколого-економічний процес, який охоплює:

- стабільне відтворення сільського населення;
- впорядкування інженерно-технічних і санітарно-гігієнічних норм території;
- забезпечення зайнятості сільського населення (як у сфері сільськогосподарського виробництва, так і в альтернативних видах діяльності), забезпечення середнього рівня доходів;
- підвищення рівня життя сільського населення та створення необхідних, гідних умов життєзабезпечення;
- збереження культури і традицій;
- розбудову соціальної інфраструктури;
- раціональне й еколого-безпечне використання ресурсів.

Джерелом фінансування сталого розвитку сільських територій повинні виступати доходи місцевих бюджетів, субсидії, дотації з державного і регіонального бюджетів, цільові кошти програм розвитку.

Позбавленню сприйняття сільських територій як просторової бази агропромислових підприємств значною мірою сприяє концепція багатофункціонального розвитку села за рахунок розміщення об'єктів промислового призначення, переробних і обслуговуючих галузей агропродовольчої сфери, сфери послуг, рекреації, охорони здоров'я, відпочинку як найголовнішої передумови його відродження і відтворення на власній демографічній основі. Дану концепцію було розроблено на початку 1990-х рр. співробітниками Інституту економіки АН України [10].

Впровадження цієї ідеї в сучасних умовах пов'язується з процесом деагрізації сільської економіки – зменшенням в її структурі частки (але не обсягів) аграрного виробництва, що, у свою чергу, передбачає прискорений розвиток несільськогосподарських видів діяльності [6].

На сучасному етапі розвитку національної економіки забезпечення її інноваційного оновлення є стратегічним завданням. У той же час інноваційний розвиток окремих територіальних одиниць, зокрема, сільських територій є важливою компонентою даного завдання. Особливості життя українських селян вимагають адаптації існуючих підходів і методів інноваційного територіального управління до конкретних умов господарювання.

У центрі багатоаспектної системи чинників інноваційного сільського розвитку має бути задоволення інтересів селянина як рушійної сили необхідних реформ, спрямованих на відродження села, ефективного використання сільськогосподарських ресурсів та забезпечення продовольчої й екологічної безпеки країни. Інноваційний характер розвитку сільських територій повинен охоплювати досягнення науково-технічного прогресу, ефективні соціально-економічні й екологічні технології. Весь накопичений потенціал (людський, виробничий, технологічний) необхідно спрямовувати на формування сприятливого середовища життя на селі.

У процесі інноваційного розвитку важливим є збереження традицій окремих територій. Визначаючи цінність інновацій, необхідно пам'ятати, що вони неможливі без відновлення колишнього змісту явищ і процесів. О.М. Князева та С.П. Курлюков стверджують, що не можна відкрити нове, не намагаючись насамперед повернутись до попереднього, іноді забутого змісту. Це також своєрідна новація [5, 25].

Категорія інновації або нововведення є однією з найголовніших понять інноваційної теорії. Зародження цієї категорії пов'язується з іменем Й. Шумпетера [11, 53], який започаткував класифікацію інновацій за двома формами: продуктові й технологічні. У контексті сталого розвитку сільських територій доцільно доповнити ці дві форми ще соціальними й екологічними інноваціями, тобто інноваціями, що забезпечують соціальний та екологічний ефект.

Територіальними системами має відтворюватись властивий тільки їм певний ідентичний модуль, який, як і генетичний код, буде успадковуватись і зберігати базову інформацію. Розвиток різноманітності регіональних особливостей господарювання сприятиме підвищенню сталості розвитку всієї країни. Такий підхід передбачає орієнтацію на традиційні основи [8, 58].

Доцільно погодитись із думкою авторів монографії «Сталий розвиток: світоглядна ідеологія майбутнього» за редакцією М.А. Хвесика, в якій наголошено, що інноваційна готовність до соціально-економічної модернізації значною мірою залежить від мотивації населення стосовно досягнення цілей розвитку та матеріально-технічної бази інновацій у країні. Загалом інновації формуються у вигляді нових потреб, нових джерел ресурсів, нових технологій їх переробки і виробництва, нових продуктів споживання, нових виробничо-економічних відносин [8, 56].

Економічна система сприймає виробничі новації, враховує їх у системі економічних відносин, що призводить до утворення нових організаційних

форм економічної й господарської діяльності, які забезпечують подальший розвиток господарства. Це передбачає інноваційний підхід до відтворення, характерний для суспільного відтворення, а його основним механізмом є новація.

Цілісність функціонування соціо- та еколого-економічної системи забезпечується єдністю її основних складових елементів: екології людини, екології середовища перебування (простору), а також економіки й продуктивних сил. У такому випадку мета економіки орієнтована на регулювання й забезпечення збалансованого функціонування соціо-, еколого-економічної системи в цілому. Це визначає інтеграційну роль економіки і наближає її до всіх інших цільових орієнтирів [8, 61].

Механізм впровадження інноваційних технологій у процес еколого-соціально-економічного розвитку села можна характеризувати як комплексну систему інструментів забезпечення інноваційного розвитку (правових, економічних, адміністративних, організаційних, освітніх, традиційних тощо), пов'язаних між собою спільними цілями, принципами і забезпеченням відповідними ресурсами. Механізм повинен забезпечувати інноваційний розвиток, не залишаючи учасникам процесу іншого шляху, крім запровадження інновацій. Тобто ефективність механізму має виявлятися у створенні умов, коли не можна відмовитися від інноваційної діяльності. Саме тоді, коли сільські громади усвідомлюють її необхідність, прогнозується висока результативність, нові можливості і свідоме прагнення інноваційного розвитку.

В умовах глобалізації національної економіки доцільно звертатися до аналізу світового досвіду стимулювання інновацій. Він свідчить про доцільність використання двох інструментів державного стимулювання: пільгового фінансування і дофінансування проектів коштами державних фінансово-кредитних установ та надання гарантій інвесторам. Залучення інвестицій з різних груп країн має свої особливості.

Так, позитивний вплив на залучення інвестицій з країн СНД можуть мати перегляд національного законодавства щодо відновлення функціонування спеціальних економічних зон і промислово-фінансових груп. Це важливо тому, що інвестиції з країн СНД можуть прийти насамперед на вже існуючі підприємства, в роботі яких зацікавлені технологічно пов'язані з ними підприємства Росії та інших країн СНД. Щодо інвесторів з розвинутих країн Європи, Азії та США, вони можуть бути залучені не тільки до вже існуючих підприємств, але й для здійснення інвестицій у нові проекти та виробництва. Важливим кроком у цьому напрямі повинно стати створення відповідних баз даних та підрозділів (агенцій) у міністерствах і відомствах, які мають проводити активну політику залучень інвесторів через проведення відповідних конференцій, презентацій тощо. Постійний моніторинг інноваційних процесів та оперативне реагування держави на особливості розвитку є одним з необхідних заходів реалізації проекту моделі інноваційного розвитку [4, 357].

У багатьох економічно розвинених країнах світу (США, Канади, Німеччини та інших) широко використовується стратегія сталого розвитку сільськогосподарства та сільських територій (САРД транскрипція англійської аббревіатури) – Sustainable Agriculture and Rural Development (сталий розвиток сіль-

ського господарства та сільських територій)), яка полягає в інтегрованому соціо-еколого-економічному підході до розвитку аграрного комплексу й сільських територій. САРД включає раціоналізацію використання природно-екологічного потенціалу територій, диверсифікацію виробництва та зайнятості населення, застосування економічно ефективних технологій, виробництво екологічно безпечної продукції [13].

Варто зауважити, що сучасна інфраструктура інноваційного розвитку досить обмежена й охоплює лише окремі типи інноваційних структур (технопарки, наукові центри, бізнес-інкубатори, науково-технічні підприємства, фонди). Світовий досвід організації різних типів інноваційних структур, засвідчує, що їхня діяльність не завжди відповідає передбаченим для них завданням, тобто характеризується функціонально невизначеністю. Крім того, розвиток вітчизняної інноваційної інфраструктури вимагає всебічної державної підтримки.

Для процесу інноваційного розвитку сільських територій України оптимальним має стати ефективне поєднання виробничого й невиробничого потенціалів сільського господарства з метою забезпечення привабливості сільських територій для інвестицій, проживання та праці. Особливості сучасної вітчизняної аграрної політики вимагають насамперед раціонального використання соціальних, економічних і природних ресурсів на засадах сталого розвитку, розширення підприємництва, безпосередньо не пов'язаного з сільськогосподарською діяльністю.

Природно-ресурсні переваги сільських територій України створюють сприятливі умови для сталого розвитку, тому необхідно досліджувати можливі напрями підвищення ефективності використання мінерально-сировинних, земельних, водних і лісових ресурсів, а також соціального потенціалу сталого розвитку. Стратегічним пріоритетом на майбутнє повинна стати людина як основна продуктивна сила, носій природно-культурних цінностей та основний споживач створюваних інноваційних благ.

Аналізуючи вищевикладене, можна зробити такі **висновки**:

1. Сільська територія являє собою складний і багатогранний соціально-еколого-економічний об'єкт дослідження, що характеризується сукупністю ознак та елементів: площею земельних ресурсів, чисельністю населення, яке там мешкає, природно-екологічними ресурсами, обсягами та структурою виробництва, об'єктами соціальної інфраструктури, органами місцевого самоуправління та іншими супутніми складовими.

2. Під сталим розвитком сільських територій доцільно розуміти комплексний соціально-еколого-економічний розвиток. У процесі інноваційного розвитку сільських територій важливим є збереження традицій окремих поселеньських мереж.

3. Визначаючи цінність інновацій, необхідно пам'ятати, що вони неможливі без відновлення колишнього змісту явищ і процесів. Системна організація сільських територій в умовах переходу до сталого розвитку повинна бути спрямована на максимальне задоволення потреб сільського населення, забезпечення продовольчої й екологічної безпеки країни з ефективним поєднанням людських, соціальних, технологічних і природних ресурсів.

В умовах глобалізаційних викликів необхідно досліджувати нові можливі напрями підвищення ефективності використання мінерально-сировинних, земельних, водних і лісових ресурсів, соціального потенціалу сталого розвитку.

1. Про планування і забудову територій: Закон України від 20.04.2000 №1699-III // zakon.rada.gov.ua.
2. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність: Закон України від 17.06.2004 №1807-IV // zakon.rada.gov.ua.
3. *Баутин В.М., Козлов В.В.* Устойчивое развитие сельских территорий: сущность, термины и понятия // Информационный бюллетень МСХ РФ.— 2006.— №3–4. — С. 64–67.
4. *Іртищєва І.О.* Інноваційне оновлення агропродовольчої сфери Причорноморського регіону: проблеми теорії та практики: Монографія. — Миколаїв: Дизайн та поліграфія, 2010. — 412 с.
5. *Князева Е.Н., Курлюков С.П.* Основания синергетики. Синергетическое мировидение. — М.: Ком книга, 2005. — 240 с.
6. *Прокопа І.В.* Соціальні аспекти розвитку сільських територій // Економіка АПК.— 2009.— №11. — С. 48–51.
7. *Саблук П.Т.* Стабільні економічні умови як фактори послідовного підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва // Економіка АПК.— 2003.— №1. — С. 3–12.
8. Сталій розвиток: світоглядна ідеологія майбутнього: Монографія / М.А. Хвесик, І.К. Бистряков, Л.В. Левковська, В.В. Пилипів; За ред. акад. НААН України М.А. Хвесика. — К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. — 465 с.
9. Сучасний тлумачний словник української мови: 65000 слів / За заг. ред. д. філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. — Х.: Школа, 2006. — 1008 с.
10. Українське село: проблеми і перспективи / За ред. Л.О. Шепетько — К.: Урожай, 1991. — 240 с.
11. *Шумпетер Й.* Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Предисл. В.С. Автономова. — М.: ЭКСМО, 2007. — 864 с.
12. *Юрчишин В.В.* Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки // Економіка АПК.— 2005.— №3. — С. 3–10.
13. Sustainable Agriculture and Rural Development / Food and Agriculture Organization // www.fao.org.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2013.